

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
МАШИНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА МЕХАНИЗАЦИЈУ
МОДУЛИ: ТКЛ и ДУМ**

ДИЗАЈН И ЕКОЛОГИЈА (ЕКОДИЗАЈН)

-Одрживи развој производа-

Предавање 8 – Методе и алати LCA

Предметни наставник: Проф. Др Ненад Зрнић

ЕВАЛУАЦИЈА УТИЦАЈА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Како се може измерити утицај на животну средину ?

Не може само једна изолована вредност да буде довољна да се процени утицај на животну средину, већ је **комбинација различитих параметара** неопходна (нпр. потрошња енергије, материјала и необновљивих ресурса).

Када су у питању токсичне супстанце, мале количине имају врло велики утицај!

ОСНОВЕ ПРОЦЕНЕ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА ПРОИЗВОДА (LCA)

За дизајнирање бољих производа потребне су адекватне и ефикасне алатке. У ширем смислу, **алати за еколошку процену мере утицај производа** на један, или комбинацију наведених фактора (увек укључујући екологију):

- ✓ друштво,
- ✓ економија,
- ✓ екологија.

Постоје различите методе, приступи и алатке за израчунавање еколошких утицаја, почевши од **водиља** и **препорука**, преко **чек-листа** до **индикатора** и **комплетних LCA студија**.

LCA студије обухватају методологије, симулације процеса и опширне базе података за материјале и процесе.

Истраживање спроведено 2006. године показало је да се **LCA** метода примењује углавном за:

- ✓ подршку пословним стратегијама – 18%,
- ✓ развој и истраживање – 18%,
- ✓ процес дизајнирања производа – 15%,
- ✓ образовање – 13%,
- ✓ декларације и обележавање производа – 11%,
- ✓ остало – 25%.

Исто истраживање је показало да су софтверски алати који се најчешће примењују за **LCA** студије:

- ✓ **GaBi software**, развијен од стране "**PE International**" (Штутгарт - Немачка) – 63%,
- ✓ **SimaPro**, развијен од стране "**PRé Cosultants**" (Холандија) – 31%; ова компанија је поред **SimaPro** софтверског пакета развила и **Eco-indicator 99** метод за **LCIA**, који је опште прихваћен у ЕУ,
- ✓ остали алати – 6%.

Међу осталим алатима и методама за **LCA** и **LCIA** се налазе:

- **EDIP PC-Tool**,
- **Eco-indicator**,
- **CMLCA**,
- **UMBERTO**,
- **LCAiT**,
- **TEAM**,
- **BEES (Building for Environmental and Economic Sustainability)**,
- **Boustead Model**,
- **Ecoinvent Database**,
- **Eco-Quantum**
- **Environmental Impact Indicator**,
- **EPS 2000 (Environmental Priority Strategies in product design)**,
- **LCAPIX**,
- **MIET (Missing Inventory Estimation Tool)**,
- **AUDIT**,
- **Design for Manufacture and Assembly – DFMA**,
- **International Dismantling Information System – IDIS**,
- **Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy: MIPS**,
- **LCA hotlist**,
- **A Guide for EcoDesign Tools...**

Међу најчешће коришћеним **LCIA** методама, а које ће бити обрађене у даљем тексту, су:

1. **Eco-indicator 99** [Goedkoop, 2001],
2. **EDIP - Environmental Design of Industrial Products** [Wenzel, 1997],

и методе које узимају у обзир и **захтеве потрошача** и "преводе" их на технички језик:

- **QFD (Quality Function Deployment)**,
- **EQFD (Environmental Quality Function Deployment).**

УПРОШЋЕНЕ LCA МЕТОДЕ

Пошто је LCA студија гломазна (много података), дуготрајна и скупа, развијене су многе упрошћене методе за LCA анализу.

За упрошћену процену производа могу се издвојити два приступа:

1. квалитативно описивање производа,
2. квантитативно описивање производа.

Међу упрошћене LCA методе спадају:

- Квалитативна процена производа (Опис),
- MET Матрица (Material, Energy, Toxicity Matrix),
- Еколошки отисак (Ecological footprinting),
- Еколошки ранац (Ecological Rucksack),
- MIPS (Material Input Per Service или Material Intensity Per Unit of Service) – улаз материјала по операцији,
- Ček liste (Check listing),
- Екодизајн мрежа (Ecodesign Web),
- Еко-ефикасност (Eco-efficiency),
- ECO-it Tool,
- Екотоксичност (Ecotoxicity),
- **Садржана (заробљена) енергија или енергија залиха (Embodied energy),**
објашњено једноставном дефиницијом: *"количина енергије која се акумулирала у производу током процеса производње и у свим осталим фазама животног циклуса, искључујући фазу употребе",*
- **Пун обрачун/обрачун трошкова по активностима (Full cost accounting/Activity based costing),**
- **Зелени показатељи/индекс извештаји (извештаји показатеља) (Green Indices/Index reports),**
- **Баланс маса система (Mass balance system),**
- **Анализа тока материјала (Materials flow analysis)...**

У оквиру овог курса за потребе лабораторијских вежби, посебно ће бити обрађене следеће, међусобно комплементарне, упрошћене методе **LCA**:

- ❖ **ECODESIGN ASSISTANT**
(<http://www.ecodesign.at/assist/assistant?lang=en>),
- ❖ **ECODESIGN PILOT** (**Product Investigation, Learning and Optimization Tool**)
(<http://www.ecodesign.at/pilot/ONLINE/ENGLISH/>),

PILOT и **ASSISTANT** не дају квантитативан излаз, већ само релативно поређење утицаја на животну средину појединачних фаза животног циклуса производа.

ЕКО-ИНДИКАТОР 99

(ECO-INDICATOR 99)

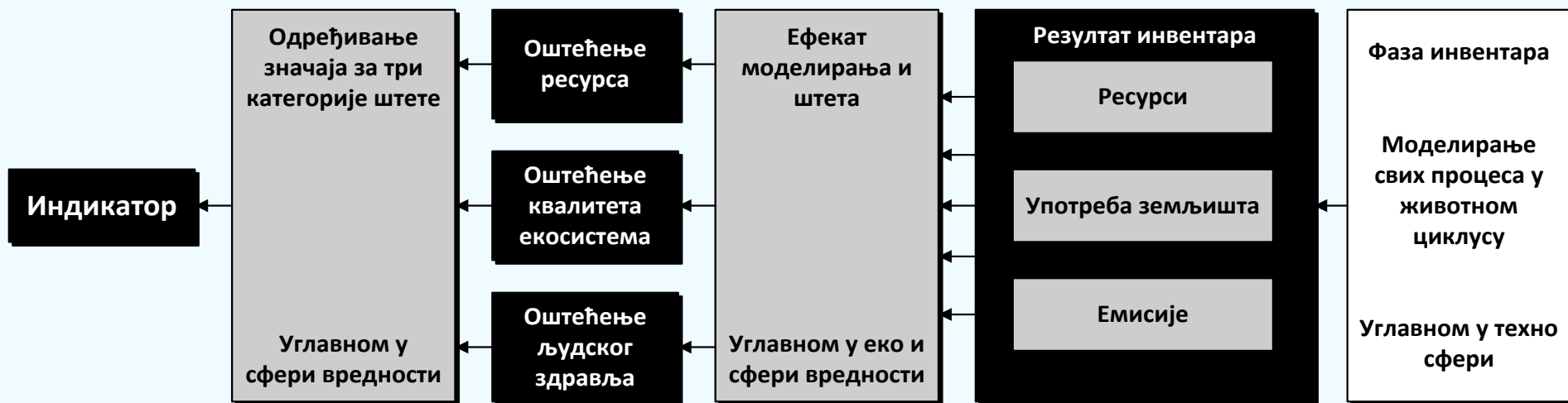
Eco-indicator 99 је метода процене утицаја производа на животну средину у току његовог животног циклуса, **оријентисана на штету**. **Eco-indicator 99** разматра три категорије штете:

- 1. људско здравље,**
- 2. квалитет екосистема,**
- 3. ресурсе.**

У **LCA** студији постоје три сфере научног сазнања и резонувања:

1. **техно сфера**, у којој се одиграва описивање животног циклуса (доводи до инвентара резултата),
2. **еко сфера**, у којој се моделирају штете по животну средину (повезивање инвентара резултата са три категорије штете),
3. **сфера вредности**, где се моделира озбиљност штете (пондерисање три категорије штете у један индикатор).

Генерисање јединственог индикатора уз помоћ различитих сфера

Према [Goedkoop et al., 2001], **животна средина** је дефинисана као:

"Услови за функционисање човека и природе су низ биолошких, физичких и хемијских параметара, који су под утицајем човека. Ови услови укључују људско здравље, квалитет екосистема и довољну залиху ресурса."

1. ЉУДСКО ЗДРАВЉЕ

- ✓ Ова категорија штете подразумева да *здравље било које особе*, садашње генерације или будућих генерација, може бити оштећено **скраћивањем животног века**, изненадном **смрћу**, или слабљењем (ограничавањем) телесних функција, тзв. **инвалидитетом**.
- ✓ Оштећења људског здравља се изражавају у "годинама живота са **инвалидитетом**" (**DALY** – Disability Aadjusted Life Years).
- ✓ Језгро јединице оштећења људског здравља, **DALY**, је **скала значаја**, која садржи листу различитих **оштећења у опсегу од 0-1** (0 - савршено здрав, 1 - смрт).

Утицаји на људско здравље код Еко-индикатора 99

Модели за ову категорију штете су развијени на основу следећих утицаја (категорија утицаја):

- ✓ **ефекат проређења озонског омотача** (изазива оштећење очију и канцер),
- ✓ **климатске промене** (изазивају заразе и респираторна обољења),
- ✓ **јонизујућа радијација** (изазива канцер),
- ✓ **токсичне материје у ваздуху, води и храни** (изазивају респираторна обољења и канцер).

Моделирање оштећења људског здравља код Еко-индикатора 99

Модели оштећења људског здравља се формирају у четири корака анализа:

1. **"бледе" анализе**, које повезују емисије са привременим променама у концентрацији,
2. **анализе изложености**, које повезују привремену концентрацију са дозама,
3. **анализе утицаја (ефеката)**, које повезују дозе са бројем утицаја на здравље,
4. **анализа штете**, која повезује утицаје на здравље са **DALY**, коришћењем процене:
"година живота са инвалидитетом" (**YLD** – Years of Life Disabled) и
"изгубљених година живота" (**YLL** – Years of Life Lost).

2. КВАЛИТЕТ ЕКОСИСТЕМА

Оштећење квалитета екосистема је изражено као **проценат изумрлих врста**, које су нестале у датом региону, услед проузрокованог оптерећења животне средине.

Као индикатор за квалитет екосистема користи се **биодиверзитет**, а не индивидуални организми. У овом случају у обзир се узимају следећи утицаји:

1. **екотоксичност** – проценат свих врста у региону које су под токсичним стресом,
2. **закисељавање животне средине и еутрофикација** – третирају се као једна категорија утицаја,
3. **употреба и трансформација земљишта**, где се у обзир узима локална штета на заузетом земљишту, као и глобална штета на екосистем.

2.1 ЕКОТОКСИЧНОСТ - ТОКСИЧНИ СТРЕС

За **екотоксичност** се користи метод који утврђује "део потенцијално угрожених" (РАФ – Potentially Affected Eraction) врста у односу на концентрацију токсичних супстанци.

РАФ се одређује на основу података о токсичности за организме у води и на земљи, и изражава проценат врста које су изложене концентрацији изнад "**концентрације без примећеног утицаја**" (NOEC – No Observed Effect Concentration). Што је концентрација већа, већи је и број врста под утицајем.

Велике вредности **РАФ** не морају резултирати приметном штетом, што указује на то да **РАФ треба схватити као токсични стрес, а не као меру за моделирање нестанка врста.**

2.2 ЗАКИСЕЉАВАЊЕ И ЕУТРОФИКАЦИЈА

Анализом утицаја закишељавања и еутрофикације на биљке, може се израчунати "вероватноћа појаве" (POO – Probability Of Occurrence) дате биљке у датом региону. На основу POO може се израчунати "део потенцијалних нестајања" (PDF – Potentially Disappeared Fraction):

$$PDF = 1 - POO$$

2.3 УПОТРЕБА И ТРАНСФОРМАЦИЈА ЗЕМЉИШТА

За моделирање ове категорије штете, користе се два модела:

1. **локални утицаји** од употребе или преобраћања земљишта, који се односе на промену броја посматраних врста на том земљишту,
2. **регионални утицаји** од употребе или преобраћања земљишта, који се односе на промену природних пространа ван тог земљишта.

Јединица за квалитет екосистема је: **PDF x површина x година.**

Штета (односно време рестаурације за окупирано земљиште) расте са порастом површине и времена окупације земљишта.

3. РЕСУРСИ

Разматрају се само извори руда и фосилних горива.

Главни показатељ квалитета ресурса је **концентрација ресурса**.

Ако је енергија потребна за вађење руде повезана са концентрацијом руде, следи да што се више руде извади, више ће енергије бити потребно за рударење у будућности.

У овом случају **штета** је дефинисана као:

"количина енергије, тзв. вишак енергије, потребан за екстраковање 1 kg руде у будућности".

Јединица за штету код природних ресурса је **вишак енергије у [MJ/kg] ископаног материјала**.

Штете од **проређења озонског омотача, радиоактивних супстанци и смањење ресурса** се појављују на глобалном нивоу.

НОРМАЛИЗАЦИЈА И ПОНДЕРИСАЊЕ КОД ЕКО-ИНДИКАТОРА '99

Три категорије штете имају три јединице. Да би се добиле бездимензионе вредности, примењује се **нормализација**.

Приликом **одређивања значаја (пондерисања)**: људско здравље и квалитет екосистема су оцењени као једнако важни, док је оштећење природних ресурса оцењено као упола важно. Избор фактора за одређивање значаја зависи од става и личности људи, због чега постоје **три различите Еко-индикатор 99 методологије**.

Прототип	Временска перспектива	Стил управљања	Став према ризику
H – Hierarchist	Равнотежа између кратког и дугог временског периода	Контрола	Прихвата ризик
I – Individualist	Кратко време	Прилагодљив	Тражи ризик
E – Egalitarian	Веома дуго време	Превентиван	Има аверзију ка ризику

ЕКО-ИНДИКАТОР ВРЕДНОСТ

После одређивања значаја нормализованих вредности категорија штете, те вредности се здружују у једну **Еко-индикатор вредност**, чија је јединица **тачка** – "point" (Pt), или чешће **милитачка** – "milipoint" (mPt). Апсолутна вредност ових тачака није битна. Главна сврха им је да се упореде релативне разлике између производа.

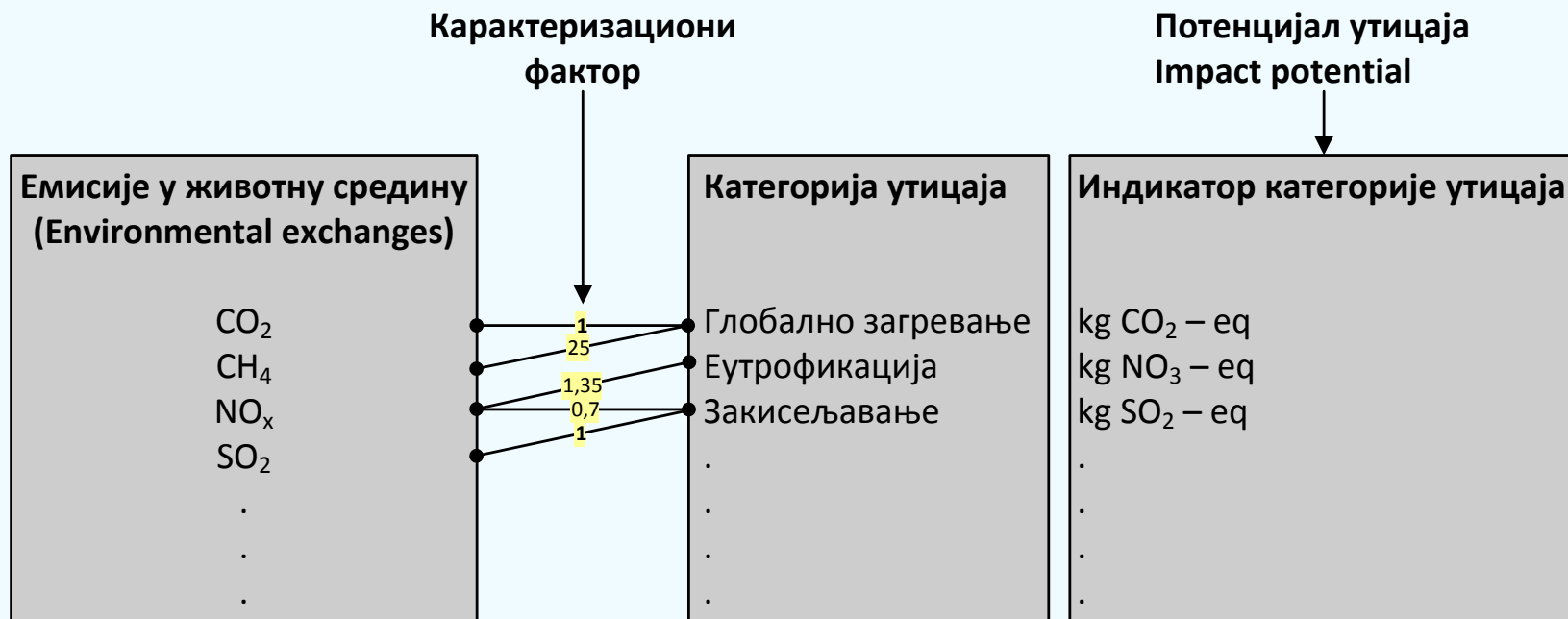
$$1 \text{ Pt} = 1 / 1000 \text{ EL/особа/година}$$

Једна тачка (Pt) износи хиљадити део годишњег оптерећења животне средине од једног просечног Европљанина.

EDIP МЕТОДА

EDIP (Environmental Design of Industrial Products) – **Еколошки Дизајн Индустијских Производа** је методологија развијена у периоду 1991-1996. године у Данској.

Код **EDIP** методе је примењен приступ "средње тачке" (mid-point или **problem-oriented approach**).

EDIP метода разматра следеће **категорије утицаја**:

1. глобално загревање,
2. проређење озонског омотача,
3. закисељавање животне средине,
4. еутрофикација,
5. фотохемијски смог или фотохемијско стварање оксидације,
6. абиотско смањивање ресурса.

"Попуњавање" земљишта отпадом није могуће моделирати. Да би покрили утицаје од овог вида загађења уводимо **четири различите врсте отпада** и то:

1. неризичан отпад (гломазан),
2. ризичан отпад (опасан),
3. инертан отпад (шљака и пепео) и
4. нуклеарни отпад.

Да би се могао упоредити допринос различитих категорија утицаја, изводи се **нормализација**.

- ✓ Глобалне категорије утицаја - глобална "платформа" оптерећења се користи као референца за нормализацију.
- ✓ За регионалне и локалне категорије утицаја се користи данска "платформа" оптерећења.
- ✓ Јединице за категорије утицаја у **EDIP** методи, дате су раније
- ✓ За глобалне као и за локалне категорије утицаја, **година 1990.** је узета као **референца. Основне скале су изражене по становнику разматране области**, у односу на свет или Данску, ради нормализовања уобичајених скала. **Оптерећење од просечне особе је узето за референцу за нормализацију (N)** оптерећења од проучаваног система производа. Однос доприноса система производа у поређењу са просечним доприносом особе у 1990. години, је коришћен да скалира допринос производа различитим категоријама утицаја.

- ✓ Коначно одређивање значаја је урађено **приступом "из даљине ка циљу"**. Циљ је смањење доприноса друштва различитим категоријама утицаја од 1990. до 2000. Јединица за измерене вредности је **"еквивалент циљане особе"** и изражава прихватљив утицај особе у 2000. години према суми политичких циљева.
- ✓ Скорашња побољшања **EDIP** методе уводе "платформе" оптерећења других европских земаља као и нормализационе референце за европске земље и европски просек који дозвољава да се производ изрази у јединици **"европски лични еквивалент"**. Истрага редукционих циљева у различитим европским земљама дозвољава развијање просечног европског **"еквивалента циљане особе"** за одређивање значаја.
- ✓ Нормализација и скупљање података за одређивање значаја се ради и у Кини и доводе до **"еквивалента Кинеза"**.

EDIP метода је у складу са интернационалним концензусом о карактеризацији утицаја.

Сарадња три стране: индустрије, универзитета и власти, током развијања методе обезбедила је оптимум у практичној употреби као и научну дубину.

У случају практичне употребе, индустрија је развила осећај за значење различитих категорија утицаја, какав утицај и последице свака од њих има, како да интерпретира вредности и како те вредности да скупџ у видљива и разумљива оптерећења животне средине.

Операције нормализације и одређивања значаја су више научне него у методи индикатора, где **одређивање значаја зависи од субјективног става људи према категорији штете.**

QFD И EQFD МЕТОДА

Методе које узимају у обзир и захтеве потрошача (деоничара) и "преводе" их на технички језик:

1. **QFD (Quality Function Deployment)** – **развој функције квалитета** – представља важан метод за интегрисање захтева и потреба потрошача у процес развоја производа. **QFD** тражи захтеве потрошача који се преводе у техничке параметре за дизајнирање.
2. **EQFD (Environmental Quality Function Deployment)** – метод помаже да се препознају најважнији еколошки параметри међу многобројним захтевима потрошача и потребама деоничара, респективно.

QFD и **EQFD** методе за вредновање користе **асиметричну скалу 0-1-3-9**. Ова асиметрична скала помаже да се јасно оцене важни захтеви.

РАЗВОЈ ФУНКЦИЈЕ КВАЛИТЕТА

QUALITY FUNCTION DEPLOYMENT - QFD

Основно питање је:

Како узети у обзир захтеве "стејкхолдера" (деоничара, интересних група) у процесу побољшања и процесу дизајнирања производа ?

Метод је осмислио *Yoji Aka* у Јапану 1966. године. Пробој је остварен 1972. са "**Mitsubishi Heavy Industries**". Метода је 1987. први пут имплементирана у Европи.

ПРИМЕР: QFD матрица за notebook рачунаре

	Weights	EC1	EC2	EC3	EC4	EC5	EC6	EC7	EC8	EC9	EC10
CR1	6.9	9	3	1	3	3	1	3	9	3	3
CR2	5.5				1	1	3		3	9	
CR3	5.8	3	1	1		9	1	3	3	3	3
CR4	4.9	3	9	9	1	1	1	3	3	3	9
CR5	5.3	1			3	9	9		1	9	9
CR6	7.2	3		1	3	9	9		9	9	3
CR7	6.5	3		1	9	9		3	9	9	1
CR8	5.8	9	1	9	3	9	3	3	9	9	9
CR9	5.7		3	1	1				3	3	1
Importance of EC		192.8	93.5	128.4	150.2	306.5	164	89.7	308.6	342.6	215.9

- ✓ EC – Engineering Characteristics
- ✓ CR – Customer Requirements

Захтеви потрошача

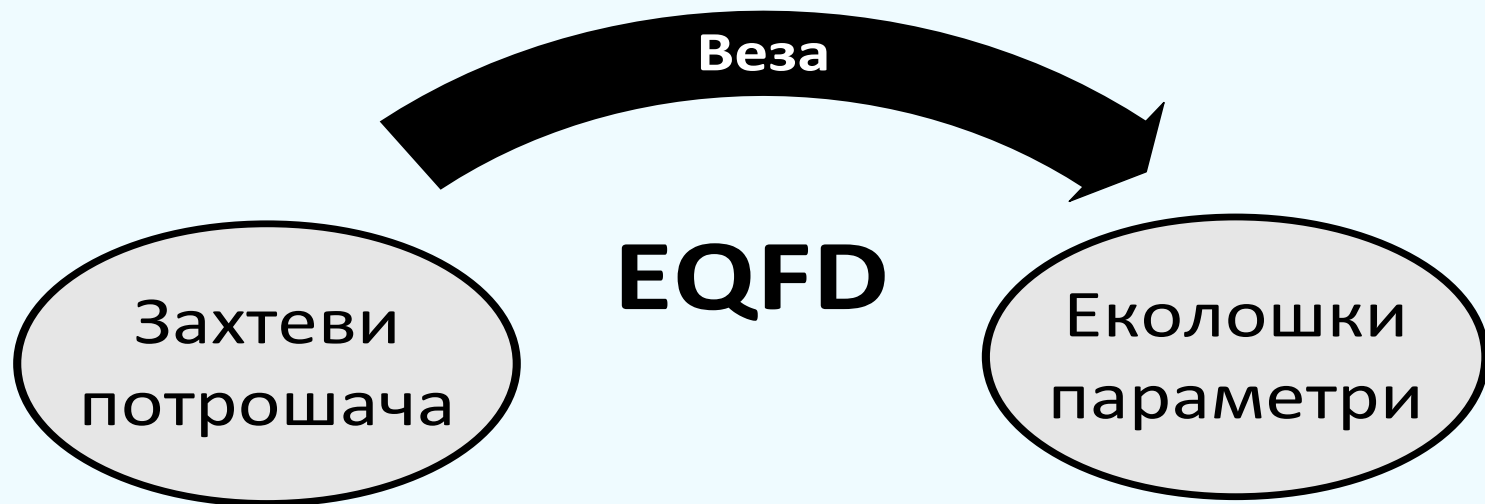
Voice of customer	Customer Requirements
CR1	Price or cost
CR2	Operating quality
CR3	Size or weight
CR4	No toxic material released
CR5	Easily disassembly
CR6	Easily maintenance
CR7	Energy saving
CR8	Recyclable
CR9	Speed

Техничке карактеристике

		Voice of Engineering	Engineering Characteristics
Life cycle assessment-based green supply chain	Raw Material	EC1	Material reduction
		EC2	No dangerous material
	Manufacturing	EC3	Pollution control
		EC4	Low energy exhausting
	Disassembly	EC5	Modularization
		EC6	Tools usage
	Transportation	EC7	Package reduction
	Usage	EC8	Energy saving
		EC9	Maintenance
	Disposal	EC10	Reuse or recycle

РАЗВОЈ ЕКО ФУНКЦИЈЕ КВАЛИТЕТА ENVIRONMENTAL QUALITY FUNCTION DEPLOYMENT - EQFD

Ова метода идентификује важне **еколошке параметре** међу различитим захтевима потрошача и "стејкхолдера".

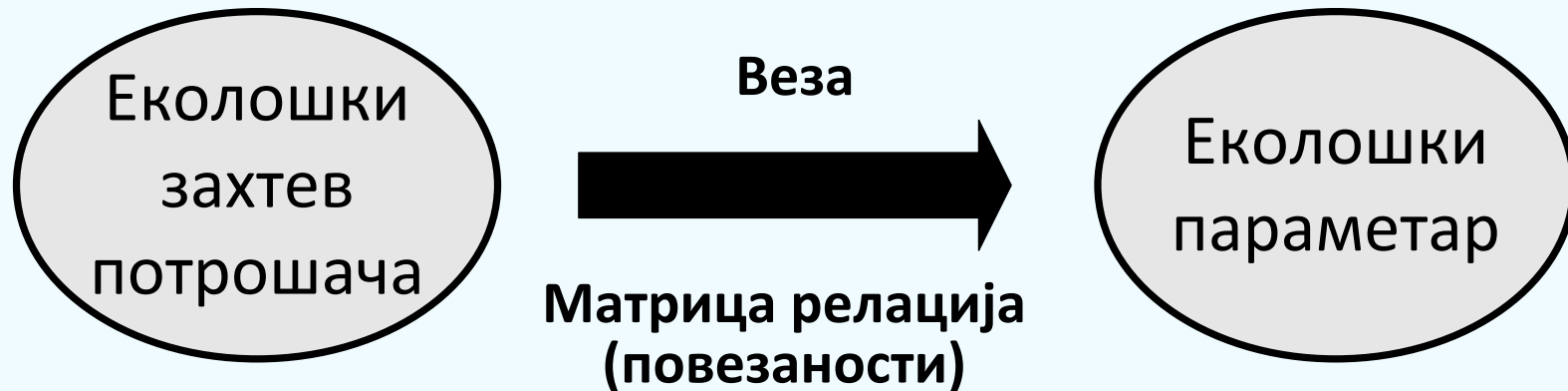
Безбедан за животну средину
Без опасних супстанци
Лаган
Издржљив
Мање транспорта
Штедња енергије
Једноставан за употребу
Једноставан за одржавање
Једноставан за поправк
Једноставан за рециклирање
Једноставан за растављање
Једноставан за поновну употребу

Релације се исказују оцењивањем фактора повезаности:

3 – слаба релација,
6 – средња релација,
9 – јака релација.

Важност захтева "стејкхолдера" за одређени производ се оцењује на скали 0-10, где је :

0 – неважно,
10 – врло важно.

Environmental parameters		Stakeholder weighting factor																						
Environmental stakeholder requirements	Direction of improvement	Units	weight	volume	supply parts	lifetime	functionality	materials used	problematic materials	production technology	production waste	packaging	transportation	usability	energy consumption	generated waste	noise and vibrations	emissions	maintenance	reparability	fastener and joints	time for disassembly	rate of reusability	rate of recyclability
			↓	↓	↑	↑	↑	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↑	↓	↓	↓	↓	↓	↑	↓	↓	↑	↑
			kg	m ³	h	h			kWh	kg	kg	km		kWh	kg	dB					h	%	%	%
environmentally safe	0								9						9		9							
free of hazardous substances	10			6				9			9													9
lightweight	3	9						9			6		6											6
durable	7	6		6	9								6						6	6				
less transportation	3		6	6							6	9												
energy saving	10					6									9									
easy to use	5	6	6			6								9			9							
easy to maintain	3																		9					
easy to repair	7			6	6															9		6	6	
easy to recycle	10							9			9													9
easy to disassemble	10			6																	9	9		
easy to reuse	7			9	6																	9		
Importance (relative %)		4	2	10	6	4	9	6	0	4	5	1	4	4	0	2	0	3	4	6	8	4	8	8

УПРОШЋЕНИХ МЕТОДА ПРОЦЕНЕ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА ПРОИЗВОДА

КВАЛИТАТИВНА ПРОЦЕНА ПРОИЗВОДА (ОПИС)

Квалитативни подаци изражени као скала рејтинга, нпр. 1 представља "најбоље" а 5 представља "најгоре", или изрази релативног оцењивања као што су "бољи од" или "гори од".

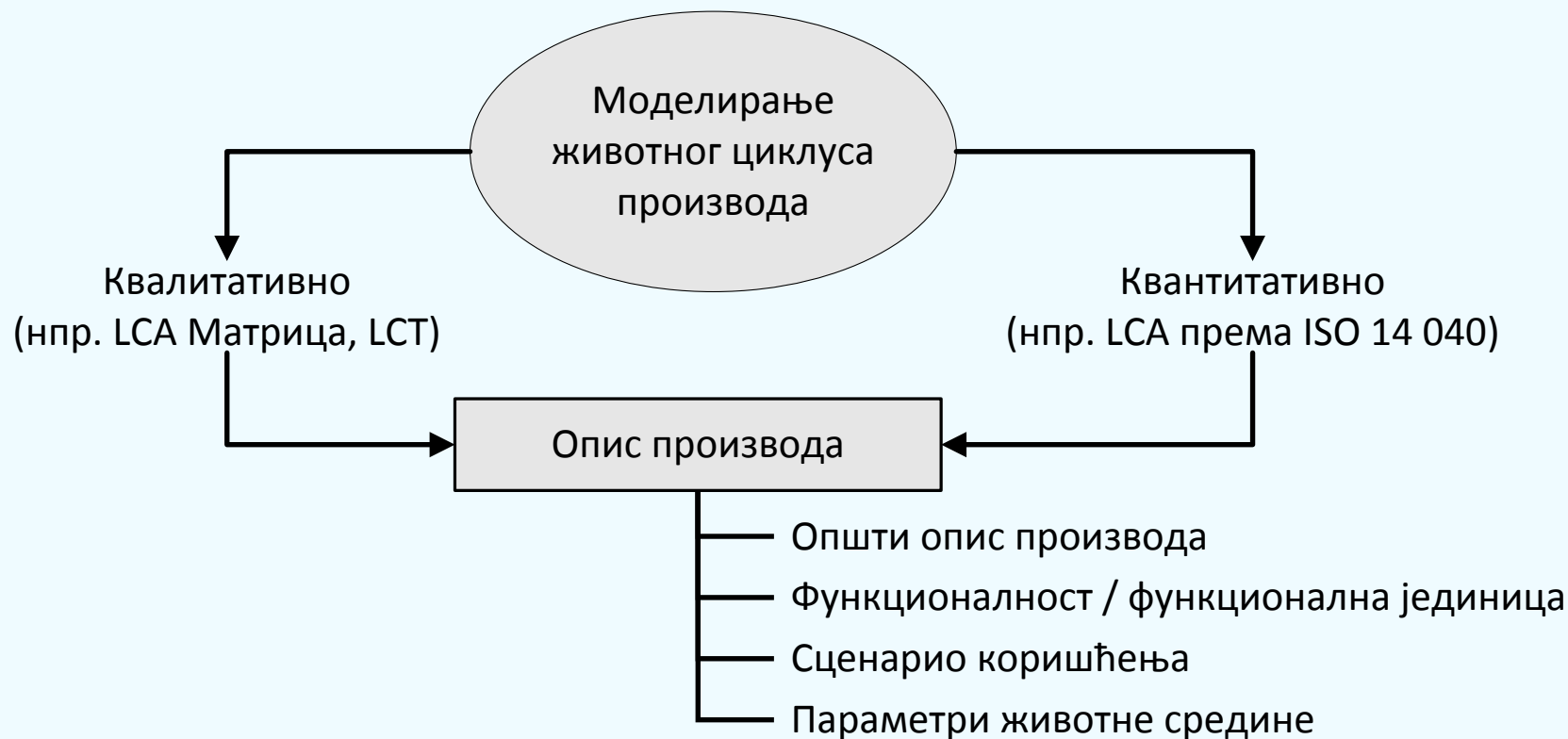
Квалитативни подаци се могу користити и нпр. за LCA матрицу.

Квалитативни опис производа даје први општи преглед тог производа.

Квалитативни опис може такође да садржи и текстуални опис производа, као што се може наћи у деловима Декларације о еколошкостности производа (EPD – Environmental Product Declaration).

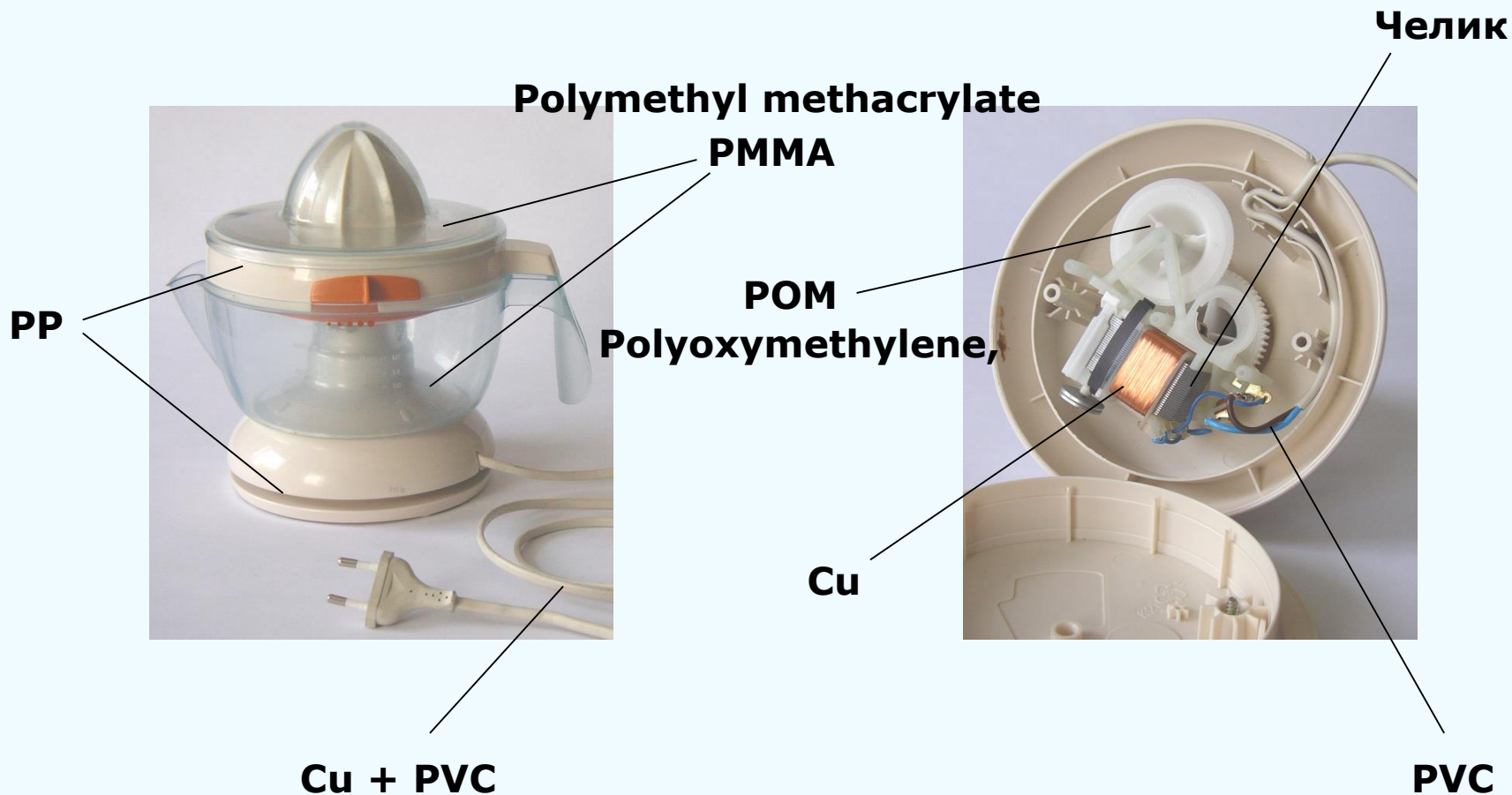
Ово се може постићи коришћењем општих података као што су:

- ✓ име производа,
- ✓ имена компонената,
- ✓ делови и компоненте које морају бити наручени од другог произвођача,
- ✓ сценарио употребе,
- ✓ функционалност,
- ✓ функционална јединица...

Фаза животног циклуса	Еколошки параметар
Употреба сирових материјала	• Употребљени материјали • Проблематични материјали • ...
Дизајн и производња	• Производне технологије • Производни отпад • ...
Дистрибуција и паковање	• Паковање • Транспорт • ...
Употреба производа	• Употребљивост • Потрошња енергије • Накупљање отпада • Бука и вибрације • Емисије • Одржавање • Поправљивост • ...
Крај животног циклуса	• Причвршћивачи и спојеви • Време за растављање • Стопа поновне употребе • Стопа могућности рециклирања • ...

ПРИМЕР КВАЛИТАТИВНЕ ПРОЦЕНЕ ПРОИЗВОДА: Опис соковника

ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О СОКОВНИКУ

Опште информације (квалитативне и квантитативне)	
Назив производа	Соковник
Маса производа	705 g
Маса производа са паковањем	1 055 g
Димензије	Висина: 192 mm Највећи пречник: 82 mm
Запремински капацитет	600 ml – 1 250 ml (у зависности од модела)
Компоненте	Мотор: 85 g Поклопац за притискање: 135 g Поклопац: 170 g Посуда за сок: 190 g Кабл: 65 g Паковање: 345 g
Спољашњи делови	Кабл, мотор
Сценарио употребе	Једном дневно, 50 недеља у години у току 5 година
Радни век	5 година
Функционалност	Исцеђени сок пада директно у посуду кроз сито. Соковник је укључен посредством контакта, услед притискања воћа о конус, и ради докле год контактна сила постоји.

Соковник има способност да екстракује 45% садржаја сока од поморандже; **55% се баца!** Идеални соковник би екстраковао 100% садржаја сока.

Различите величине конуса за различите врсте воћа гарантују оптимизовану екстракцију сока.

Ø 40

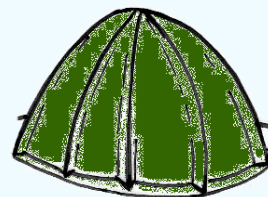
Ø 50

Ø 60

Ø 70

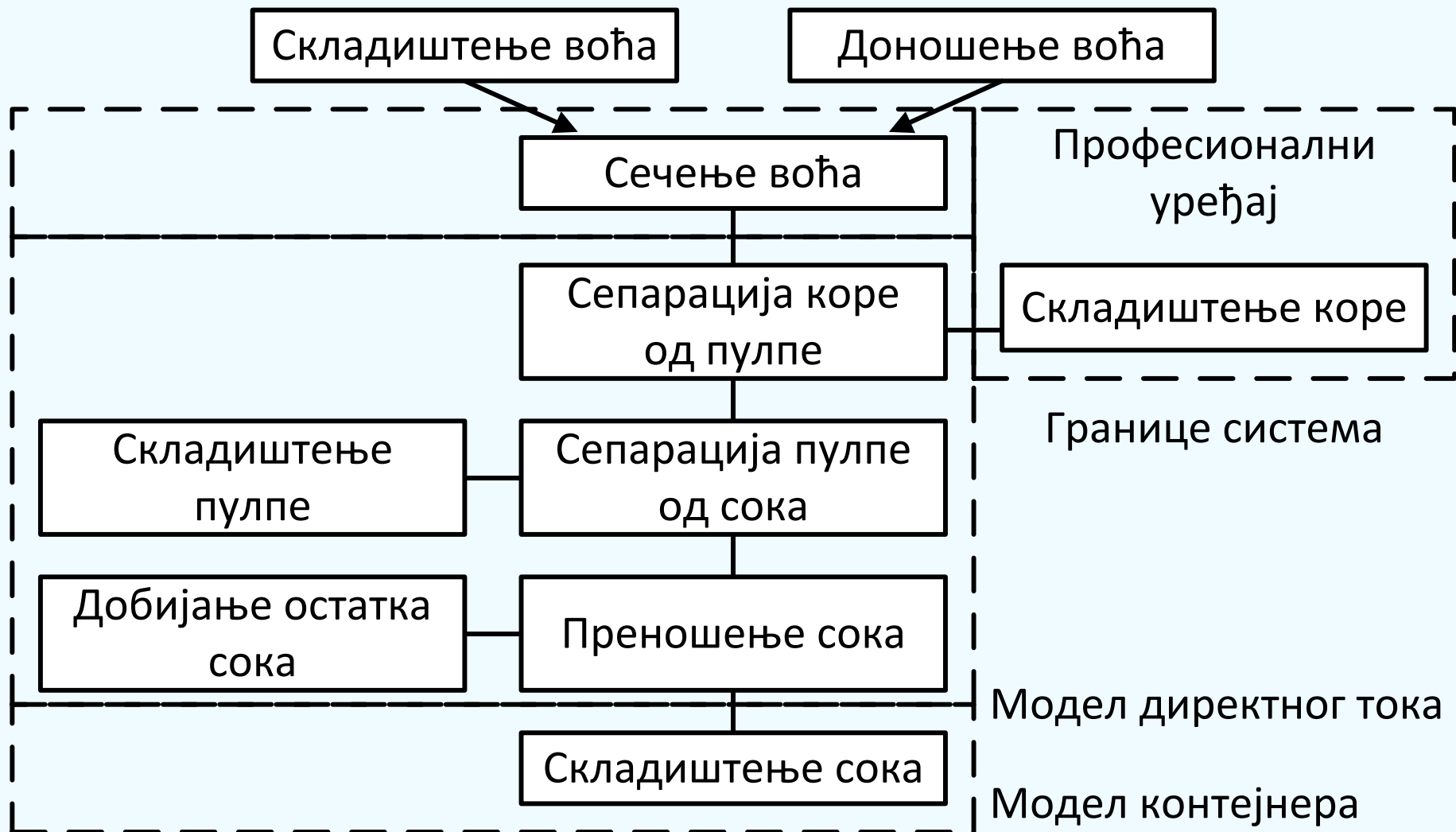
ЕКОЛОШКИ ПАРАМЕТРИ СОКОВНИКА

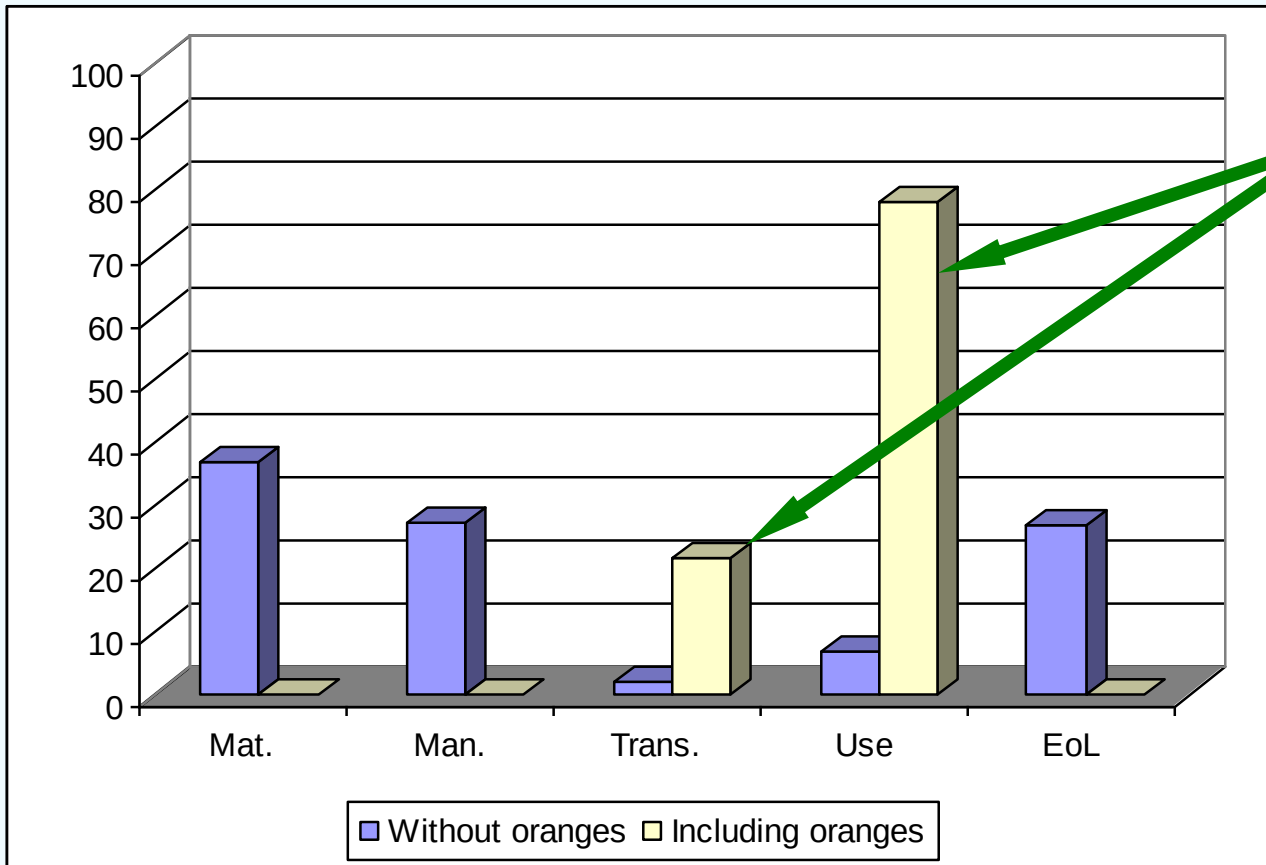
Еколошки параметар	Објашњење (квалитативно)
Употреба сирових материјала	
Коришћени материјали:	ABS, SAN, PP, PS Мотор садржи металне делове Кабл садржи бакар
Дизајн и производња	
Производне технологије:	Углавном убризгавањем у калупе
Производни отпад:	Паковања екстерних делова, отпад од ливења
Дистрибуција и паковање	
Паковање:	Картонске кутије
Транспорт:	Камион
Употреба производа	
Употребљивост:	Цеђење сока, сакупљање сока, чишћење
Потрошња енергије:	15 W
Произведени отпад:	Воћна пулпа (биолошки отпад)
Бука и вибрације:	Зупчаници се не подмазују, па могу да изазову велику буку током коришћења
Одржавање:	Прање после употребе, потребан детерџент
Поправљивост:	Уређај се у потпуности мења у случају штете
Крај животног циклуса	
Причвршћивачи и спојеви:	Конектори
Време расклапања:	Могуће је расклапање за мање од 2 минута, мотор остаје цео
Стопа поновне употребе:	Мотор се, након инспекције, може поново користити
Стопа могућности рециклаже:	Приближно 40%

ПОСТАВЉАЊЕ ГРАНИЦА СИСТЕМА НА ПРИМЕРУ СОКОВНИКА

Ако се узму поморанџе у обзир имамо:

- ✓ порекло: Бразил и/или Шпанија,
  - ✓ транспорт: 10 000 km бродом, 2 000 km камионом,
  - ✓ иригација (наводњавање): 1 000 litar/kg.
-
- ✓ Просечна тежина поморанџе: 150 g
  - ✓ Просечан садржај сока у свакој поморанџи: 105 g
  - ✓ За екстаркцију 750 ml сока у просеку је потребно 11 поморанџи (ово је емпиријски податак).

МЕТ-МАТРИЦА

Евалуација утицаја на животну средину

МЕТ-матрица је једноставан и лако применљив метод квалитативне евалуације производа.

МЕТ је скраћеница за "**М**атеријал–**Е**нергија–**Т**оксичност" (**М**aterial–**Е**nergy–**Т**oxicity)

Она даје први утисак о томе како утицај на животну средину, у различитим фазама животног циклуса производа, може бити процењено и које фазе су битне, а које нису толико значајне.

	Сирови материјали	Дизајн и производња	Дистрибуција и паковање	Употреба	Крај животног циклуса
Материјал					
Енергија					
Токсичност					

МОДИФИКОВАНА МЕТ-МАТРИЦА

Евалуација утицаја на животну средину

	Сирови материјали	Дизајн и производња	Дистрибуција и паковање	Употреба	Крај животног циклуса
CO ₂ - eq					
SO ₂ - eq					
...					

Поред квалитативне, МЕТ-матрица омогућава и квантитативну евалуацију производа.

МЕТ-матрица предстаља једноставан начин евалуације утицаја на животну средину, и посебно је погодна за одређивање (проналажење) **критичних** или **"жарних" тачака (hot spots)**.

Помоћу ње је могуће остварити и квалитативну и квантитативну дескрипцију. **МЕТ-матрица** даје прве сугестије за "жарне" тачке.

	Сирови материјали	Дизајн и производња	Дистрибуција и паковање	Употреба	Крај животног циклуса
Материјал	Метали (C _u , челик) Пластика (PP, PVC, ABS...)	Бризгаљке, мотор, каблови, мазива, течности за хлађење	Амбалажа	Воће, вода, детерџент	Алати за растављање, обнављање и рециклирање материјала
Енергија	Прерада и гранулација	Ливење под притиском (убризгавање у калупе)	Гориво (дизел)	Електрична енергија	Поврат енергије
Токсичност	Штетне емисије током екстракције	Штетне емисије	Штетне емисије	Детерџенти	PVC, електро делови

Да би се добиле ефикасне стратегије унапређења производа:

- ✓ треба знати која фаза животног циклуса највише доприноси утицају на животну средину,
- ✓ чиме је узрокован утицај у свакој фази животног циклуса,
- ✓ зашто настају утицаји,
- ✓ шта су кључни параметри утицаја на животну средину.

Захтевају се квантификовани подаци за процену утицаја !

ПРИМЕР: Соковник

Енергетске вредности за материјале од којих је направљен соковник:

Материјал	[MJ/kg]	Маса [kg]	Резултат [MJ]
Полипропилен (PP)	78	0,120	9,36
Челик	32	0,085	2,72
Бакар (Cu)	65	0,065	4,23
Полиметил метакрилат (PMMA)	95	0,250	23,75
Поли окси метилен или ацетал (POM)	105	0,050	5,25
Поливинил хлорид (PVC)	70	0,030	2,1
Полиетилен (PE)	80	~ 0,035	2,8
Полистирен (PS)	96	~ 0,035	3,36
Акрилонитрил бутадиен стирен (ABS)	100	~ 0,035	3,5
Укупно		0,705	57,07

Енергетске вредности за фазу производње:

Производња	[MJ/kg]	Маса [kg]	Резултат [MJ/komad]
Убризгавање под притиском	78	0,555	43,29
Формирање метала	32	0,15	4,8
Укупно		0,705	48,09

Енергетске вредности за транспорт соковника:

Транспорт соковника	Растојање [km]	[MJ/tona·km]	Резултат [MJ/komad]
Камион	3 000	1,5	4,5

Енергетске вредности за фазу употребе:

Употреба	[kWh] по употреби	[kWh] у току радног века
Потрошња енергије	$8,06 \cdot 10^{-4}$	4,23
	[MJ/kWh] у просеку	[MJ] у току радног века
Потрошња енергије	10	42,3

Енергетске вредности за фазу краја животног циклуса за пластичне делове соковника:

Крај животног циклуса	Маса [kg]	[MJ/kg]	Резултат [MJ]
Рециклажа/претапање пластике	0,555	-20	-11,1

	PMMA	PP	POM	PVC	ABS	PE	PS
PMMA	😊						
PP	😞	😊					
POM	😊	😊	😊				
PVC	😞	😊	😊	😊			
ABS	😊	😞	😊	😊	😊		
PE	😞	😞	😞	😞	😞	😊	
PS	😞	😞	😊	😞	😞	😞	😊

Компатибилност пластика од којих је израђен соковник

Производња и транспорт поморанџи:

Производња	[MJ/m³]	[m³]	Резултат [MJ]
Поморанџе (третман сланом водом)	13,0	1	13,0
Поморанџе (наводњавање пумпом)	1,8	1	1,8
Транспорт	Растојање [km]	[MJ/tona·km]	Резултат [MJ/kg]
Бродом из Бразила	10 000	0,11	1,1
Камионом из Шпаније	3 000	1,5	4,5
Камионом до потрошача	2 000	1,5	3,0

Подаци за измешане поморанџе:

	Маса/комад	Шпанија 75%	Бразил 25%	Транспорт камионом	Укупно
Маса	0,150 g	1,2375 kg	0,4125 kg		1,650 kg
Транспорт		5,57 MJ	0,45 MJ	4,95 MJ	10,97 MJ
Наводњавање					24,42 MJ
Укупно MJ					35,39 MJ

Укупна потребна енергија за поморанце и соковник заједно:

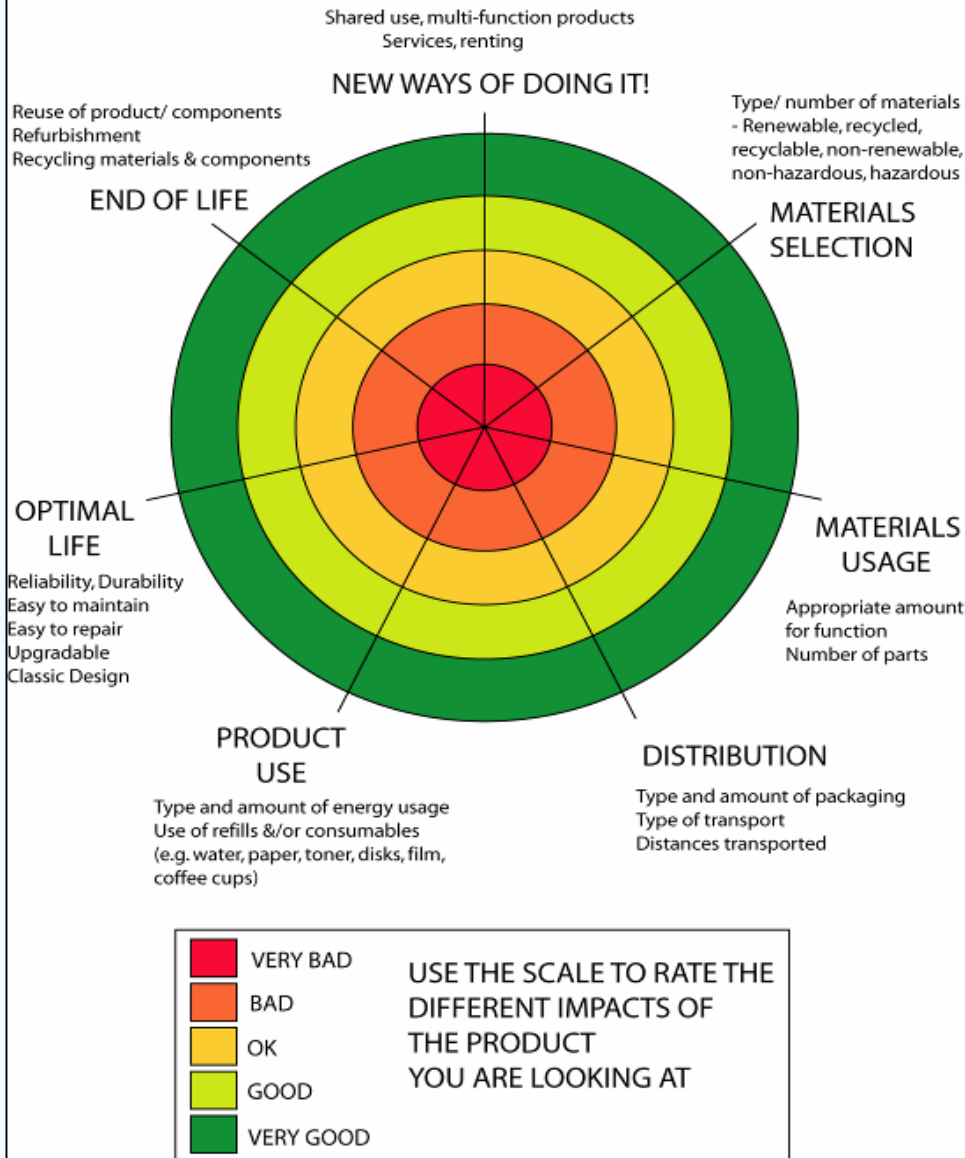
		Сировине	Производња	Транспорт	Употреба	EoL	Укупно
Соковник	[MJ]	57,07	48,09	4,5	42,3	-11,1	141
Поморанце	[MJ]	-	$1750 \cdot 0,55 \cdot 24,42 =$ 23 504,25	$1750 \cdot 0,55 \cdot 10,97 =$ 10 558,625	-	-	34 063
Укупно	[MJ]						34 204

Сценарио употребе:

Соковник се користи једном дневно, 50 недеља/год. у току 5 година, што даје $1 \cdot 7 \cdot 50 \cdot 5 = 1\,750$ пута у току радног века, ово је претпостављено! 55% су губици услед неефикасности уређаја, за иригацију се троши 24,42 MJ, а за транспорт се троши 10,97 MJ, видети Табеле.

Закључак: Отпад од поморанци највише доприноси утицају соковника на животну средину!

ECODESIGN WEB

The Ecodesign Web (Loughborough University, 2005)

Ecodesign Web Екодизајн мрежа

Карактеристике:

Нешто као визуелна чек листа која омогућава брзу оцену дизајна

“ЗА” :

- Пружа прилику за комплетно поновно разматрање производа / услуге, нпр. изнајмљивања
- Једноставна за употребу
- Брза оцена производа
- Добро средство комуникације

“ПРОТИВ”:

- Немогућност квантификације
- Различити корисници могу вратити различите мреже за исти производ, јер се тачке на мрежи процењују

ЕКОЛОШКИ ОТИСАК (ECOLOGICAL FOOTPRINT)

На основу прорачуна који кажу да је у просеку 1,8 gha (глобалних хектара) биолошки продуктивног земљишта по особи, али се у просеку користи 2,2 gha по особи.

Поједине земље некад имају много већи **еколошки отисак** него што је капацитет Земље.

Ови подаци се могу изградити за **одређене области**, и теоријски за **производе и системе производа** (али ређе).

ЗА 😊

- Мера употребе земљишта је јединица коју већина људи може да схвати
- Може документовати употребу природе од стране компаније
- Подаци су лако доступни

ПРОТИВ ☹

- Не приказује поједине утицаје на животну средину, нпр. глобално загревање, тровање људи
- Превише поједностављује ситуацију ?
- Ретко се користи за појединачне производе

ЕКОЛОШКИ РАНАЦ (ECOLOGICAL RUCKSACK)

Еколошки ранац се релативно лако израчунава, и готово да се сам објашњава: сваки производ у себи носи одређени **"еколошки терет"**, који носи у теоријском **"ранцу"**.

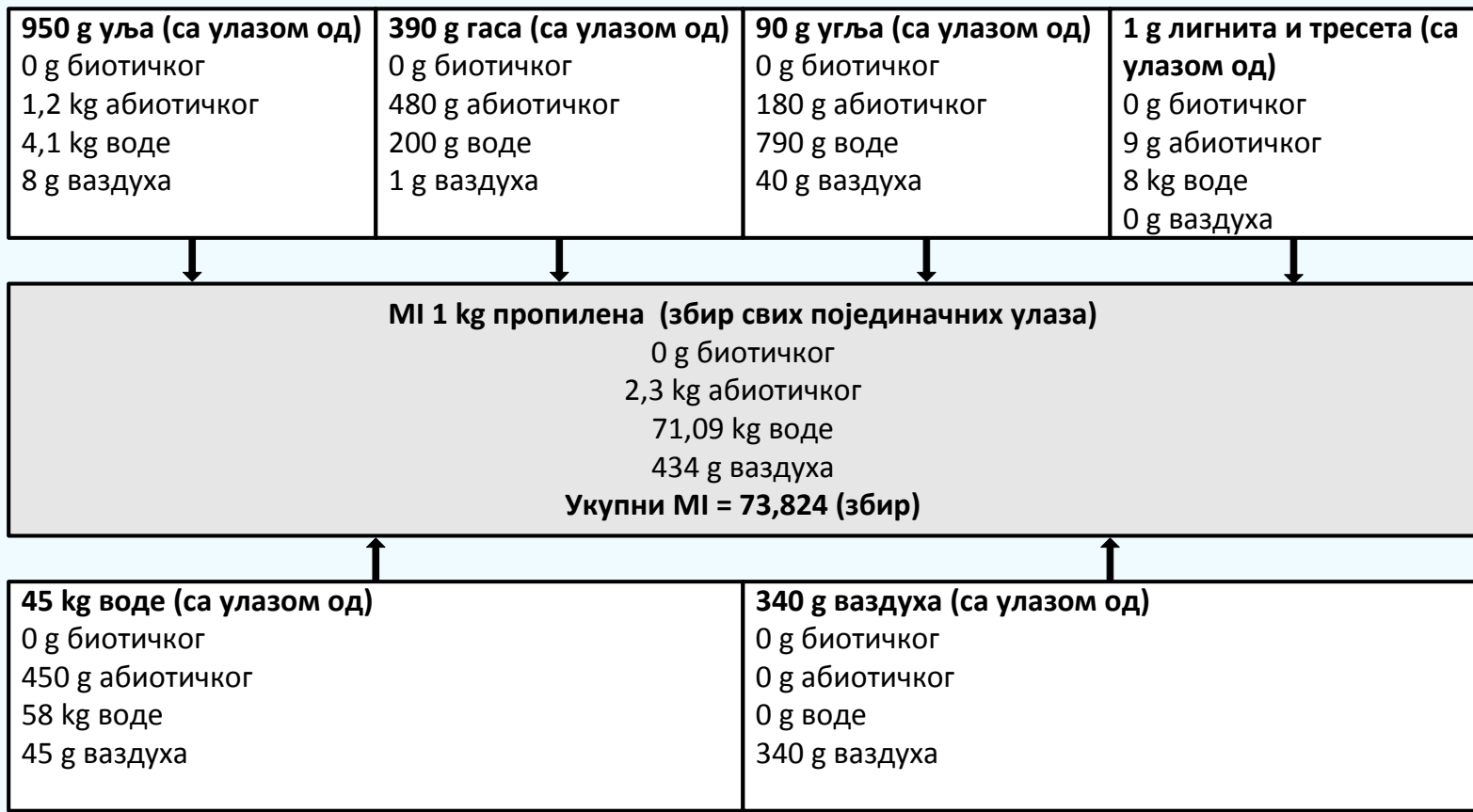
Дефиниција Еколошког ранца је:

"Укупна количина (у kg) природног материјала која је измештена из свог природног стања у циљу добијања готовог производа (минус тежина самог производа)".

Измештени материјали су подељени у четири категорије:

1. абиотички,
2. биотички,
3. вода,
4. ваздух.

У односу на концепт интензитета материјала: коначни резултат се назива **MI** (Material Intensity).

Еколошки ранац омогућава једноставно поређење производа.

УЛАЗ МАТЕРИЈАЛА ПО ЈЕДИНИЦИ КОРИСТИ ОД ПРОИЗВОДА MIPS – MATERIAL INTENSITY PER UNIT OF SERVICE

Веома повезано са **Еколошким ранцем**, али се прорачунава за **јединицу користи (услуге)** коју производ може обезбедити у току свог радног века.

Нпр. **Еколошки ранац** може бити израчунат за све компоненте аутомобила (the MI result), али да би се израчунао MIPS, MI резултат треба поделити са **укупним бројем очекиваних пређених километара или стварним радним веком**.

Може се видети **релација са функционалним јединицама у LCA**, али алат није тако свеобухватан.

РЕЗИМЕ

1. Навести неке од *LCA* метода, упрошћених метода и алата ?
2. Шта је Еко-индикатор *99* и које категорије штете и свере научног сазнања разматра ?
3. Које категорије утицаја у односу на људско здравље разматра Еко-индикатор *99* и који се кораци примењују код анализа ?
4. Објаснити *PAF*, *NOEC*, *POO*, *PDF* и "Токсични стрес".
5. Нормализација, пондерисање и вредновање за Еко-индикатор *99* ?
6. Шта значи *EDIP* и који приступ примењује ова метода ?
7. Које категорије утицаја и које врсте отпада разматра *EDIP* ?
8. Објаснити "еквивалент циљане особе", јединице за нормализацију и нормализациону референцу код *EDIP* методе ?
9. *QFD* и *EQFD* метода ? Објаснити на примеру.
10. Квалитативна процена производа (опис) ? Пример ?
11. *МЕТ*-матрица и одређивање "жарних" тачака ?
12. Екодизајн мрежа и Еколошки отисак ?
13. Еколошки ранац и *MIPS* метода ?

РЕЗИМЕ

Кључне речи:

(**GaBi**, SimaPro, eco-indicator 99 (95), **CML 92 (2)**, **CMLCA**, **TRACY**, Dubo-Calc., **BEES**, **EPS 2000**, Ecopoints 97, Impact 2002+, **EPD** method, cumulative energy demand, **IPCC** greenhouse gas emissions, **ReCiPe**, **IVAM LCA Data**, **UMBERTO**, **LCA-iT**, **TEAM**, boustead model, ecoinvent database, eco-quantum, environmental impact indicator, **GEMIS**, **GREET**, **KCL-ECO**, **LCAPIX**, **MIET**, **REGIS**, **US LCI Data**, **AUDIT**, **DFMA**, **IDIS**, **LCA hotlist**, disability adjusted life years, **DALY**, years of life disabled, **YLD**, years of life lost, **YLL**, ecotoxicity, potentially affected fraction, **PAF**, no observed effect concentration, **NOEC**, probability of occurrence, **POO**, potentially disappeared fraction, **PDF**, environmental design of industrial products, point, milipoint, **EDIP**, person equivalent, target person equivalent, quality function deployment, **QFD**, environmental quality function deployment, **EQFD**, stakeholder, **MET** matrix, material, energy, toxicity, hot spots, product type, product investigation, learning and optimisation tool, **PILOT**, ecodesign assistant, ecodesign **PILOT**, improving strategies, **EEG PILOT**, ecodesign web, ecological footprint, ecological rucksack, material intensity, **MI**, material intensity per unit of service, **MIPS**, check listing, **ECO-it**, eco-efficiency, ecotoxicity, embodied energy, full cost accounting, activity based costing, green indices, index reports, mass balance system, materials flow analysis)